

Literature Research Quarterly

Vol. 12, No. 1,

Spring 2024

pp. 69-95

Original Article

Comparative analysis of social themes in the novels " The Accomplice" by Jafar Modares-Sadeghi and " In Doubious Battle" by John Stainbeck

Haniyeh Hajitabar¹, Gholamhosein Gholamhoseinzadeh^{*2}

1. Ph.D. student of Persian language and literature, Tarbiat Modares University, Iran, Tehran, Tehran 2.
Professor of Persian language and literature, Tarbiat Modares University, Iran, Tehran, Tehran

Received date: 2024.02.23

Accepted date: 2024.05.21

Abstract

Comparative literature examines the relations, similarities and literary differences of different countries. This provides opportunities for familiarity and cultural and literary exchanges among countries; of course, nowadays, new methods of comparative literature such as cultural studies have been created, which made it possible to conduct various comparative studies in the context of the literature of a nation. In this era, reading novels in various societies is not only an entertainment aspect, but also it is a valuable tool that the writer uses in publishing social and political issues, thoughts and criticisms. In the upcoming research, a comparative study of common social themes in two works *The Accomplice* by Jafar Modares-Sadeghi and *In Doubious Battle* by John Stainbeck has been done in a descriptive-analytical manner. The comparative analysis of these two works shows that both authors have goals and hopes that have social and political roots, and these social goals form the main basis of the two works. Although these two novels are similar in social themes such as social movements, strikes, repression, discrimination and political issues, but the way they deal with these issues has differences in some cases, for example, John Stainbeck explicitly Terry expresses the issues, but

* Corresponding Author's E-mail: gholamho@modares.ac.ir

Modares Sadeghi reflects the issues in the envelope. Most of the characters in both novels are people who are serious political and social activists in their lives; for this reason, all the events of the two novels are formed in connection with a social challenge and the story moves around the axis of that event.

Keywords: comparative literature; novel; sociological criticism; Modares Sadeghi; Stainbeck.

Research Background

In the domain of the works of Jafar Modares-Sadeghi and John Stainbeck, until now, there has not been a comprehensive comparative or independent research with a sociological approach; however, researches have been conducted in the field of Jafar Modares-Sadeghi's works as followed:

Salimi (2013) has conducted a study in which rereading nine novels of Jafar Modares-Sadeghi, which have the most modernist effects, shows that the works of Jafar Modares-Sadeghi should be considered among the modern works in the world literature. In this research, it is claimed that the novels of *Cow Khooni*, *Safar Kasri*, *Shrik Crime*, *Kale Asb*, *Nakajabad*, *Bijan and Manijeh*, *Share Haal*, *Didar in Aleppo* and *Tope Shabana* are works in which the main characters represent a society that is influenced by Global modernism and social disillusionment have become paranoid disorders and depression. This thesis, as a whole, by proving the elements of ambiguous endings, the use of the flowing flow of the mind and monologue, symbolism and the use of myths, has included these works among the modernist works.

In Taghizadeh (2014), the element of character and characterization in the fictional works of Jafar Modares-Sadeghi is considered as a large part of his writing techniques. Also, the skill of the author in the approach to the construction and treatment of the character in these novels is discussed. In this thesis, the success rate of the author in processing fictional characters has been investigated. Regarding the characterization style of these three novels, it is stated that all three are written in a realistic style, and the characterization method used by the author is direct introduction, and this method is in line with the point of view and, of

course, the realistic style. Overall, from the researcher's point of view, Jafar Modares-Sadeghi has been successful in dealing with characters.

In Ayubi (2021) eleven works of Jafar Modares-Sadeghi have been analyzed and investigated with the approach of plural identity. The author believes that Jafar Modares-Sadeghi is trying to reflect the manifestations of plural identity in these eleven works, and he has been able to adapt the stories to situations by focusing on appropriate urban descriptions and trans-regional, trans-temporal and trans-identity. Also, the author of the thesis points out that Jafar Modares-Sadeghi's approach towards plural identity is more towards immigration novels and the literature of exile and migration of Iranians after the Islamic revolution, which show the contradictory feelings of these characters, which are a kind of migration. Also, the author considers compound characterization as one of the most used components in Modares Sadeghi's works, that the author's approach to such characterizations is usually a psychological approach, and it shows that most of the characters in the stories of Jafar Modares-Sadeghi have conflicting personality dimensions or in other words multi-personality.

Few studies have been done on John Stainbeck's works, such as:

Sharif (2015) emphasizes on social discrimination and the apartheid system and its impact on the life of a nation that is heavily influenced by macro-economic, political and cultural systems. The researcher is trying to extract from the words of the author the features and components of social influence on people's lifestyle and show them to the audience.

Maryam (2012) aimed to express the similarities and differences in the content of these two realist works in a comparative way, and to express the common intellectual areas and literary and political confrontations, as well as the differences that have arisen due to their society and culture. Another point is that the situation of migrant workers and rural people and the poverty and problems of women are hidden behind the content of the stories. This research introduces Yusuf Idris as one of the writers who has studied the works of John Stainbeck and claims that one can see the traces of John Stainbeck's style in "Clusters of Anger" which is influenced by "Al-Haram". It is also the school of realism and it has the title that these two novels are full of ideal descriptions and realistic images from the era of both authors. Also, in this thesis, the comparative study of realism between two

American and Arab works is discussed, because from the researcher's point of view, realism is one of the literary schools that deals with social and racial injustices, economic problems through frank and unvarnished and real images of life struggles and often portrays the working class as its heroes. In line with this, the two countries of America and Egypt are among the nations that gradually freed themselves from the shackles of conventional and ancient models by understanding the needs of the times, and John Stainbeck in America and Yusuf Idris in Egypt are famous writers of this literary school with which realism entered a new stage of evolution.

Research Objectives and Questions

This study aims to answer the following questions:

1. How have social issues appeared in the novels of *The Accomplice* and *In Dubious Battle*?
2. From a sociological point of view, what analysis can be provided for the similarities and differences between the novels *The Accomplice* and *In Dubious Battle*?

In these two novels, Jafar Modares-Sadeghi and John Stainbeck sometimes conservatively reflect sociological issues in the form of a narrator or through the language of the characters with a neutral tone and a metaphorical expression. This type of novels by these two authors begins with one or more social problems, which express the issues with a narrative devoid of any extreme excitement. These two writers express objective reports of social events concretely and directly in their novels with telegraphic, hasty and unvarnished prose. Also, the characterization of most of the characters in the stories of these two authors is such that they face obstacles when trying to achieve their goals, and these obstacles provide a platform to solve existing social issues that are out of their control of the characters of the story.

The novels of *The Accomplice* and *In Doubious Battle* deal with tyranny, class consciousness, strikes, discrimination and similar issues, which, from a sociological point of view, indicate the existence of great social suffering, dire economic conditions and ignorance in a society where the two authors lived, and also the reflection of these issues in the works of these two authors in most cases also calls

for their correction; however, considering that Jafar Modares-Sadeghi and John Steinbeck belong to societies that have different political structures, despite the fact that both authors created a spirit of reformism and struggle in the readers, in terms of the frankness of expression, they have a substantial difference. For example, Jafar Modares-Sadeghi often deals with this matter with less frankness; but John Steinbeck does not have this limitation.

Main Discussion

In this research, two selected works of Jafar Modares Sadeghi and John Steinbeck, as two important writers in the history of Iranian and American literature, have been investigated. The findings of the research show that the concern and activism of Jafar Modares-Sadeghi and John Steinbeck have turned their works into a treasure full of events and facts. For this reason, in the upcoming research, we will examine the works with a new and comparative approach, which emphasizes the differences and commonalities of literary works rather than relying on historical conditions and the influence of two works.

One of the basic points in the analysis of these two works is the reflection of the revolutionary movements of individuals that take place to defend their individual and class dignity. The characters of these novels are often people who have been affected by many political and social problems in their lives. In the face of these problems, these people engage in various provocative movements, and the consequences of these actions affect a wide range of society. Also, in both novels, we see that the social strike is presented as a weapon that the social protestors take and use, and finally, in a period of time, the protests and struggles between different classes of the society find a kind of convergence that becomes polyphonic. This can help the process of protest.

Also, in both novels, we are clearly faced with the suppression of any social movement. In these novels, the authors show that the social demands of the people must be aligned with the ruling power; otherwise, they will face the most severe social punishments, including execution, prison, torture, etc. In the narrative process of these works, the suppressed anger of the nation is trying to impose itself on the government with more power and frequency, because this anger is rooted in

hidden and unresolved crises that have now turned into social movements

Social inequality is a phenomenon that has always been one of the main causes of public dissatisfaction throughout history. In the novel *In a Dubious Battle*, the author narrates these discriminations mostly around the income gap, which has taken hope from the society and increased the general anger of the society; that is, people live in a society that understands the economy mostly as a quantitative matter, but Madras-Sadeghi pays attention to the other side of the discrimination, based on which there are no correct laws in the society or the laws are not paid attention to, and there are no equal opportunities for the growth of all classes. .

Another issue that has been widely reflected in two novels is the expression of political issues. Both writers express their political views directly or indirectly in various situations. It seems that the purpose of these two authors in reflecting on these issues is to show the importance of politics and its impact on all aspects of contemporary human life. All the characters of these novels are political characters and all the adventures of the story take place in a political background.

It should also be mentioned that these two writers have always been in the heart of the society, and just as sociologists want the people of art and literature to be community-oriented and active in producing works, these two writers remain only in the position of chroniclers. They do not stay and in the context of their narratives, they analyze and even fight; therefore, in their works, we can see a clear path, which includes elements such as social movements, strikes, repression, discrimination, and political issues.

Conclusion

Researchers in the field of comparative literature try to examine examples of influences or similarities and differences in literary works. Based on this, in this research, some sociological components and how they are reflected by concerned writers in the novel have been attempted, and then, a comparative analysis of the social components was done in two novels *The Accomplice* by Jafar Modares-Sadeghi and *In Dubious Battle* by John Steinbeck. In this research, an attempt has been made to draw influential social links in close communities in terms of social anomalies. For this reason, we can consider the reflection of social issues by Jafar

Modares-Sadeghi in the novel *The Accomplice* as a result of what John Steinbeck experienced in his time and explained in the novel *In Dubious Battle*. After the sociological reading of these two novels and the analysis of the sociological components in these two works, we would find out that the two mentioned writers are trying to narrate the prominent issues of their time with the nobles who have experienced the conditions of the society in which they lived. The results obtained from the comparative analysis of the two novels show that the writing style of both works is realistic, and in terms of some common themes, such as social movements, strikes, repression, discrimination and dealing with political issues, the narrative structure and the way of advancing the fictional events, they have many similarities.

Another prominent similarity between both novels is the political and social activism of the characters. For example, both novels have a main character whose story revolves around him and the socio-political issues he is involved in. In the novel *The Accomplice*, the story revolves around Kasra's release from prison. Before prison, Kasra had few political backgrounds, but after that, it turns into a full-fledged revolutionary and all the events of the story are formed and progressed under the influence of the new conditions of Kasra. In the novel *In Dubious Battle*, the events of the life of a person named Jim Nolan are narrated, whose social conditions shape his character, who was a simple employee, a completely political and partisan character.

References

- Amin Mogaddasi, A. (2016). *Comparative literature (based on the comparison of Malik al-Shaara Bahar and Amir al-Shaara Shoghi)*. University of Tehran.
- Arianpour, A. (2010). *Sociology of Art*. Gostareh.
- Fazli, N. (1995). An introduction to the sociology of art and literature. *Social Sciences Quarterly*, 7 & 8, 107-134.
- Kazrani, H. (2014). *A comparative study of the social views of Mostafa Lotfi al-Manfaluti and Parvin Etesami*. Master's thesis. Arak University, Faculty of Literature and Humanities.
- Kohler, E. (1998). *An introduction to the sociology of literature. Theses on sociology of literature* (translated into Farsi by Mohammad Jaafar Poindeh). Naqshjahan.

- Leventhal, L. (2016). *A critical approach in the sociology of literature* (translated into Farsi by Mohammad Reza Shadro). Ney.
- Mira Abdini, H. (2007). *One hundred years of Iran's story writing*. Cheshmeh.
- Modares Sadeghi, J. (2021). *The accomplice*. Markaz.
- Moran, B. (2009). *Theories of literature and criticism* (translated into Farsi by Nasser Doran). Negah.
- Pardekhte, A. (2018). *Sociological criticism of Khalid Hosseini's works*. Master's thesis. Chabahar University of Maritime and Marine Sciences, Faculty of Management and Human Sciences.
- Praver, S. (2014). *An introduction to comparative literature* (translated into Farsi by Ali Anoushirvani and Mustafa Hosseini). Samt.
- Shamsuddin Nejad, M. (2012). *Criticism of the novel Piano Cafe by Farhad Jafari and Beggar by Najib Mahfouz with emphasis on sociological criticism*. Master's thesis. Allameh Tabatabai University.
- Shurel, E. (2016). *Comparative literature* (translated into Farsi by Tahmourth Sajdi. Amir Kabir.
- Stainbeck, J. (2019). *In Dubious Battle* (translated into Farsi by Mohammad Qazi). Mossadegh.
- Torabi, A. (2013). *Sociology of Persian literature (sociology in literature)*. Forozesh.
- Volk, R & Austin, W. (1994). *The theory of literature* (translated into Farsi by Zia Mohahed and Parviz Mohajer). Elmi va farhangi.
- Zarafa, M. (1989). *Sociology of fictional literature: novel and social reality* (translated into Farsi by Nasrin Parvini). Foroughi.
- Zarinkoob, A. (1982). *Literary criticism*. Amirkabir.
- Zulfiqari, M. (1997). *Analysis of the course of fiction criticism in Iran (from the constitution to the Islamic revolution)*. PhD thesis. Tarbiat-Madras University.

واکاوی تطبیقی بن‌مایه‌های اجتماعی در رمان‌های «شریک جرم» جعفر مدرس صادقی و «در نبردی مشکوک» جان اشتاین‌بک

هانیه حاجی‌تبار^۱، غلامحسین غلامحسین‌زاده^{۲*}

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت‌مدرس، تهران، تهران

۲. استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت‌مدرس، تهران، تهران

پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۰۱

دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۰۴

چکیده

ادبیات تطبیقی، به بررسی روابط، شباهت‌ها و تفاوت‌های ادبی کشورهای گوناگون با یکدیگر می‌پردازد. این امر، موجبات آشنایی و تبادل فرهنگی و ادبی کشورها با یکدیگر را فراهم می‌سازد؛ البته امروزه نخله‌های جدید ادبیات تطبیقی مانند مطالعات فرهنگی ایجاد شده که این امکان را میسر ساخته تا در متن و بطن ادبیات یک ملت نیز مطالعات تطبیقی گوناگونی انجام گیرد. امروزه خوانش رمان در جوامع گوناگون تنها جنبه سرگرمی ندارد؛ بلکه ابزار ارزشمندی است که نویسنده از آن در نشر مسائل، افکار و انتقادات اجتماعی و سیاسی بهره می‌گیرد. در پژوهش پیش رو، به شیوه توصیفی-تحلیلی به بررسی تطبیقی مضامین اجتماعی مشترک در دو اثر «شریک جرم» از جعفر مدرس صادقی و «در نبردی مشکوک» از جان اشتاین‌بک پرداخته شده است. بررسی تطبیقی این دو اثر نشان می‌دهد، هر دو نویسنده اهداف و آمالی با ریشه اجتماعی و سیاسی دارند و همین اهداف اجتماعی، بن‌مایه اصلی دو اثر را تشکیل می‌دهد. اگرچه این دو رمان در مضامین اجتماعی مانند جنبش‌های اجتماعی، اعتصاب، سرکوب، تبعیض و مسائل سیاسی با یکدیگر شباهت دارند، اما شیوه پرداخت آن‌ها در این موضوعات در برخی موارد متفاوت است؛ برای مثال جان اشتاین‌بک به شکل صریح‌تری مسائل را بیان می‌کند، اما مدرس صادقی مسائل را در لفافه منعکس می‌کند. اکثر شخصیت‌های هر دو رمان را افرادی تشکیل می‌دهد که در زندگی خود

کنشگران جدی سیاسی و اجتماعی به شمار می‌آیند؛ به همین دلیل، تمام حوادث دو رمان در پیوند با یک چالش اجتماعی شکل می‌گیرد و قصه پیرامون آن ماجرا پیش می‌رود.

کلیدواژگان: ادبیات تطبیقی، رمان، نقد جامعه‌شناختی، مدرس صادقی، اشتاین‌بک.

۱. مقدمه

ویژگی‌های اجتماعی آثار ادبی در هر دوره متأثر از فرهنگ و جامعه زمان خود است که در آفرینش اثر ادبی منعکس می‌شود. ژانرهای گوناگون ادبی می‌توانند در برهه‌های مهم زمانی، بازتاباننده نابسامانی‌ها و بحران‌های اجتماعی جامعه به اشکال گوناگون شوند و پایه‌ای دیگر رسانه‌ها برای بهبود اوضاع اجتماعی نقش داشته باشند. از آن‌جا که مخاطبان رمان، طیف گسترده‌ای از اقشار جامعه هستند، این گونه ادبی می‌تواند ابزار مؤثری برای تغییرات اجتماعی به شمار آید؛ از این رو، نویسندگانی آگاهانه یا غیرآگاهانه در تلاشند تا مسائل اجتماعی را در آثار خود متجلی کنند؛ به طوری که گاهی اوقات درک بعضی از رمان‌ها بدون توجه به جامعه‌ای که رمان در آن شکل گرفته است، غیرممکن است؛ از این رو، نحوه بازتاب این مسائل در رمان اهمیت زیادی دارد و از سوی دیگر میزان موفقیت نویسنده هم وابسته به میزان و شکل "بازتاب" واقعیات اجتماعی در اثر ادبی است. بعضی از نویسندگان، تلاش کرده‌اند «تا واقعیات اجتماعی را به صورت کاملاً واقعی (رئال) منعکس نمایند (بازتاب مستقیم) و بعضی دیگر واقعیت اجتماعی را از دریچه ذهن خود گذرانده‌اند و به گونه‌ای دیگر آن را بازتولید و بازآفرینی کرده‌اند (بازتاب غیرمستقیم، شکسته)». (شمس‌الدین نژاد، ۱۳۹۲: ۳) جامعه‌شناسی ادبیات، دانشی اجتماعی است که به بررسی این مضامین اجتماعی منعکس شده در آثار ادبی می‌پردازد و در تلاش است تا با روشی علمی جوهر اجتماعی آثار ادبی، جهان‌بینی، موضع فکری و فرهنگی این آثار را مورد مطالعه قرار دهد. (ترابی، ۱۳۸۳: ۵) نقد جامعه‌شناختی این آثار، یکی از بهترین ابزارها برای دریافت مقاصد نانوشته و پنهان پدیدآوردگان آن‌ها است. تفسیر جامعه‌شناختی از آثار داستانی مدرن، می‌تواند سرنخ‌های اصلی دریافت بسیاری از ناهنجاری‌های اجتماعی به شمار آید. هم‌سو با چنین اصلی، در این جستار، دو اثر از دو نویسنده معاصر، یعنی جعفر مدرس صادقی و جان اشتاین‌بک برای بررسی و واکاوی نمونه‌های اجتماعی برگزیده شده‌اند؛ زیرا رویکرد هر دو نویسنده

در بیشتر آثارشان، اجتماعی است. مدرس صادقی، انسان را به‌عنوان موجودی در جامعه در نظر می‌گیرد که هر گونه فعل و انفعالات اجتماعی بر روند شکل‌گیری و رشد شخصیت و زندگی آتی او تأثیر به‌سزایی دارد. آدم‌های داستان‌های مدرس صادقی «از عرصه زندگی اجتماعی طرد شده‌اند، با نوعی احساس حیف‌شدگی، در خیال علیه محدودیت‌های تحمیلی به ستیزه می‌پردازند، اما گام‌به‌گام در دنیای درونی خود بیشتر فرو می‌روند.» (میرعابدینی، ۱۳۷۳: ۷۶) جان اشتاین‌بک نیز جامعه را به‌عنوان نهادی مؤثر و بی‌بدیل، نخستین، مهم‌ترین و اصلی‌ترین پرورشگاه و آموزشگاه فرد به شمار می‌آورد؛ بنابراین بیان هرگونه عمل و اندیشه‌ای می‌تواند متأثر از جامعه باشد و داشتن هرگونه انتظاری از انسان بی‌توجه به نقش حیاتی جامعه نادرست قلمداد می‌شود. پژوهش پیش رو، به بررسی تطبیقی دو رمان «شریک جرم» از جعفر مدرس صادقی و «در نبردی مشکوک» از جان اشتاین‌بک می‌پردازد. آگاهی از اهمیت رویکرد تطبیقی و شناخت تمایزها و شباهت‌های دو متن، به بارورسازی ادبیات ملتها می‌انجامد. این رویکرد، بیانگر انتقال پدیده‌های ادبی از یک ملت به ادبیات دیگر ملتها است. به دلیل شباهت‌هایی که میان ادبیات ملی یک کشور با ادبیات دیگر ملل وجود دارد، میدان تحقیق برای پژوهش‌های تطبیقی گسترده می‌گردد. در واقع ادبیات تطبیقی «بررسی روابط ادبی دو یا چند ادبیات ملی است.» (ولک و وارن، ۱۳۷۳: ۴۲) ادبیات تطبیقی، با بررسی تعاملات ادبی بین ملل مختلف (شرق و غرب) سنت‌های بومی را غنی‌تر می‌کند. ادبیات تطبیقی نظریه جدیدی در مطالعات ادبی است که قلمرو آن به ادبیات ملی خاصی محدود نمی‌گردد.» (پروار، ۱۳۹۳: ۱۹) «فرنان بالد نسپره (۱۹۵۸-۱۸۷۱) منتقد فرانسوی را از پیشروان نقد تطبیقی دانسته‌اند. دکتر زرین‌کوب از "ویلن" به‌عنوان اولین نقادی که این شیوه را به کار بسته است نام می‌برد.» (ذوالفقاری، ۱۳۷۶: ۵۱) ادبیات تطبیقی یعنی «مطالعه و بررسی مقایسه‌ای آثاری که برخاسته از زمینه‌های فرهنگی متفاوت‌اند» (شورل، ۱۳۸۶: ۲۵)، تنها به مقایسه دو یا چند اثر از نقاط گوناگون جهان محدود نمی‌شود؛ بلکه ناظر بر کیفیت روابط روحی و اجتماعی، مردم‌شناسی ملتها و کیفیت تأثیر نویسندگان گوناگون است که موجب تقویت روابط ادبی بدون مرز کشورها و فرهنگ و جوامع گوناگون می‌شود.

۱-۱ پرسش‌های پژوهش

۱-۱-۱. مسائل اجتماعی چگونه در رمان‌های شریک جرم و در نبردی مشکوک نمود یافته‌اند؟

۱-۲-۱. از منظر جامعه‌شناختی، چه تحلیلی برای تشابهات و تمایزات بین رمان‌های شریک جرم و در نبردی مشکوک می‌توان ارائه داد؟

۱-۲. فرضیه‌های پژوهش

۱-۲-۱. جعفر مدرس صادقی و جان اشتاین‌بک در این دو رمان گاه محافظه‌کارانه در قالب راوی یا از زبان شخصیت‌ها با لحنی خنثی و با بیانی استعاری، مسائل جامعه‌شناختی را در خلال داستان‌های خود منعکس می‌کنند. این قسم از رمان‌های این دو نویسنده، حول محور یک یا چند معضل اجتماعی آغاز می‌شود که با روایتی فاقد هرگونه هیجان افراطی مسائل را بیان می‌کنند. این دو نویسنده، با نثر تلگرافی، شتاب‌زده و بی‌پرده گزارش‌های عینی از وقایع اجتماعی به‌صورت ملموس و مستقیم در رمان‌ها بیان می‌کنند. نیز شخصیت‌پردازی اغلب شخصیت‌های داستان‌های این دو نویسنده، به‌گونه‌ای است که هنگام تلاش برای رسیدن به اهداف خود با مانع مواجه می‌شوند و این موانع بستری را فراهم می‌کند تا از رهگذر آن، مسائل اجتماعی موجود را که خارج از کنترل شخصیت‌های داستان هستند، بیان کنند.

۲-۲-۱. رمان‌های شریک جرم و در نبردی مشکوک، به استبدادستیزی، آگاهی طبقاتی، اعتصاب، تبعیض و مسائلی از این دست می‌پردازند که از منظر جامعه‌شناختی نشانگر وجود رنج‌های اجتماعی عظیم، اوضاع وخیم اقتصادی و جهل در جامعه‌ای است که دو نویسنده در آن زیست می‌کنند و نیز انعکاس این مسائل در آثار این دو نویسنده در اغلب موارد دعوت به اصلاح آن‌ها را نیز ترسیم می‌کند؛ جعفر مدرس صادقی و جان اشتاین‌بک متعلق به جوامعی با ساختارهای سیاسی متفاوت هستند و روحیه اصلاح و مبارزه‌طلبی را در خوانندگان ایجاد می‌کنند، اما در این زمینه، از نظر صراحت بیان تفاوت ماهوی دارند برای مثال، جعفر مدرس صادقی اغلب با صراحت کمتری به این امر می‌پردازد؛ اما جان اشتاین‌بک این محدودیت را ندارد.

۱-۳. پیشینه پژوهش

در زمینه آثار جعفر مدرس صادقی پژوهش‌هایی صورت گرفته است؛ از جمله:
پایان‌نامه کارشناسی/ارشد ساجده سلیمی (۱۳۹۱) با موضوع بررسی مدرنیته در آثار جعفر

مدرس صادقی، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد محسن ایوبی (۱۴۰۰) با موضوع نقد آثار داستانی جعفر مدرس صادقی با رویکرد هویت متکثر.

در زمینه آثار جان اشتاین‌بک نیز این پژوهش‌ها قابل اعتنا هستند:

پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد فاطمه شریف (۱۳۹۵) با موضوع بررسی رویکرد تبعیض‌آمیز و جامعه‌شناختی ترجمه فارسی رمان مروارید جان اشتاین‌بک، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد مریم سجادی (۱۳۹۱) با موضوع بررسی تطبیقی رئالیسم در رمان‌های آمریکایی و مصری (خوشه‌های خشم از «جان اشتاین‌بک» و «الحرام» از یوسف ادریس).

۲. بحث و بررسی

۲-۱. مبانی نظری

«هیچ‌گاه نمی‌توان پویای هنری را برکنار از سایر جلوه‌های زندگی بررسی کرد. بنابراین در پژوهش‌های مربوط به جامعه‌شناسی ادبیات خاستگاه، سیر هنرها و ساخت و کارکرد هریک از آن‌ها در زمینه عمومی زندگی انسانی، مورد شناسایی قرار می‌گیرند.» (آریان پور، ۱۳۸۰: ۵) شاید به همین دلیل بود که «لوکاچ رئالیسم را برترین روش و رمان رئالیستی قرن نوزدهم را برجسته‌ترین نمونه ادبی معرفی می‌کرد.» (موران، ۱۳۸۹: ۷۲) زیرا که جوهر رئالیسم عبارت است از «تحلیل اجتماعی، مطالعه و تجسم زندگی انسان در جامعه، مطالعه و تجسم روابط اجتماعی، روابط میان فرد و جامعه و ساختمان خود جامعه.» (احمدی، ۱۳۷۸: ۱۶۴) لوکاچ در کتاب جامعه‌شناسی رمان خصوصیات رئالیست واقعی را این‌طور برمی‌شمرد: «اشتقاق آتشین به واقعیت؛ تعصب ورزی به واقعیت، جنبه اخلاقی آن و صداقت نویسنده.» (لوکاچ، ۱۳۸۷: ۲۰) در همین راستا، در پژوهش پیش رو دو اثر رئالیستی شریک جرم از جعفر مدرس صادقی و در نبردی مشکوک از جان اشتاین‌بک با در نظر داشتن برخی از رویکردهای مهم نقد جامعه‌شناختی با محوریت نظریه‌های محتوامحور همچون نظریه محتوای اثر یا نظریه بازتاب، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. نظریات محتوامحور نقد جامعه‌شناختی اغلب در تلاشند تا ایدئولوژی‌های آشکار و پنهان در آثار ادبی را از طریق تحلیل‌های جامعه‌شناختی تبیین کنند. این نظریه‌ها قالب‌های فکری نویسنده را در پیوند با ساختار جمعی محیط که در ارتباط با تحولات اجتماعی و فرهنگی زمانه‌اش قرار دارد بررسی می‌کند و مکانیسم‌های متأثر از آن نظریات آفرینش هنری در آثار او را واکاوی

نمایند. یکی از نظریات پیشرو در این حوزه نظریه آیینی یا بازتاب است. در حقیقت «افلاطون آغازکننده بحث رابطه جامعه و ادبیات است. پس از افلاطون، ارسطو نیز به بحث محاکات پرداخت و رابطه تصویر هنری را با واقعیت اجتماعی آشکارا بیان کرد.» (ترابی ۱۳۸۳: ۴) طرفداران نظریه محاکات معتقدند «ادبیات آینه‌ای است که واقعیت‌های اجتماعی هر جامعه‌ای به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در آن منعکس می‌شود.» (پردخته، ۱۳۹۸: ۲) یک معنای آیینی در ادبیات آینه‌داری آگاهانه است؛ به این معنا که آثار ادبی می‌کوشند تا تصویر واقعیت‌ها را نشان دهند... و تنها نگاه تیزبین و چشم مسلح سبک‌شناس و منتقد ادبی می‌تواند آن‌ها را در لابه‌لای هر اثر ادبی بازابد و بازنماید. (هاوزر، ۱۳۵۵: ۱۴) تمثیل آینه «بسیار نزدیک به ممثل است؛ زیرا واقعیات در رویدادهای اجتماعی به شکل و شیوهای صریح و مستقیم در آینه ادبیات هر دوره‌ای منعکس است.» (امین پور، ۱۳۸۳: ۲۹۳-۲۹۴) جورج لوکاج «در کتاب نظریهٔ رمان کوشید تئوری علمی‌ای پیرامون آثار ادبی ارائه کند و در نظریه روایی خویش، بار دیگر بر گفتهٔ ویکوی ایتالیایی تأکید کند که آفرینش ادبی، بازتاب واقع‌گرایانهٔ تحولات دیگری است که شرایط اجتماعی شاهد آن است.» (شمس‌الدین نژاد، ۱۳۹۲: ۱۶) لوکاج به‌عنوان یکی از افراد پیشرو در این حوزه معتقد است «ادبیات نه تنها، متأثر از اجتماع است؛ بلکه بر آن اثر هم می‌گذارد؛ زیرا هنر تنها به بازسازی حیات نمی‌پردازد، بلکه بدان شکل نیز می‌بخشد.» (لوکاج، ۱۳۸۷: ۶۶) از این رو، در این پژوهش تلاش شده تا دو اثر منتخب جعفر مدرس صادقی و جان اشتاین‌بک، به‌عنوان دو نویسندهٔ حائز اهمیت در تاریخ ادبیات ایران و آمریکا، مورد بررسی قرار گیرد. دغدغه و کنشگری جعفر مدرس-صادقی و جان اشتاین‌بک، آثار آن‌ها را به گنجینه‌ای پر از وقایع و حقایق تبدیل کرده است. این دو نویسنده همواره در بطن جامعه بوده‌اند. جعفر مدرس صادقی علاوه بر تخصصی که در کار بازنویسی آثار و ویرایش متون کلاسیک و کهن دارد، در مواجهه با مسائل روز نیز با نگاهی جامعه‌شناختی به نقد حاکمیت و لایه‌های گوناگون اجتماع پرداخته است. همان‌گونه که خواستهٔ جامعه‌شناسان از اهالی هنر و ادبیات جامعه‌محور بودن و کنش‌گری آن‌ها در تولید آثار است، این دو نویسنده نیز تنها در جایگاه وقایع‌نگار باقی نمی‌مانند و در بستر روایت‌های داستانی خود، دست به تحلیل و حتی مبارزه‌طلبی می‌زنند؛ از این رو در آثارشان می‌توان خط مشی کاملاً مشخصی را پیگیری کرد.

۲-۲. بحث

۲-۲-۱. جنبش‌های اجتماعی

همان‌گونه که در قسمت مبانی نظری عنوان شد اثر ادبی مانند آینه‌ای است که نویسنده از طریق آن مسائل اجتماعی را منعکس می‌کند. این دو نویسنده با انتخاب سبک واقع‌گرایانه عمیق‌ترین مشکلات اجتماعی را به تصویر می‌کشند. یکی از نکات اساسی در بررسی رمان‌های شریک جرم و در نبردی مشکوک بازتاب جنبش‌های انقلابی افراد است که برای دفاع از حیثیت فردی و طبقاتی خود صورت می‌گیرد. هر دو نویسنده از طریق تیپ‌سازی سعی در به تصویر کشیدن زندگی اقشار مختلف دارند. همان‌طور که لوکاچ به تبعیت از مارکسیسم بر جنبهٔ تصویرگری مبارزه طبقاتی تأکید می‌کند در این دو رمان نیز شخصیت‌ها به‌گونه‌ای خلق شده‌اند که نگاه واقعی به جنبه‌های اجتماعی و اخلاقی انسان داشته باشند. شخصیت‌های این رمان‌ها اغلب افرادی هستند که مشکلات سیاسی و اجتماعی زیادی دامن‌گیر زندگی آنان شده، این افراد در مواجهه با این مشکلات، دست به جنبش‌های تحریک‌آمیز گوناگونی می‌زنند که پیامدها و عواقب این اقدامات دامن‌گیر طیف گسترده‌ای از جامعه می‌شود. برای مثال، در شریک جرم شاهد آن هستیم که افراد برای پیش‌برد آرمان‌های سیاسی و اجتماعی خود، اقدام به آتش زدن سینما و کشتن انسان‌های بی‌گناه می‌کنند. کسرا و حسین نمایندهٔ این تیپ از مردمان معترضی هستند که برای رسیدن به اهداف خود تحرکات اجتماعی مسالمت‌آمیز را با اغتشاش پیوند می‌زنند و برای رسیدن به اهداف شخصی یا حزبی خود از هیچ اقدامی دریغ نمی‌کنند. «اول قصد داشتند سینما سهیلا را آتش بزنند که به محله خودشان نزدیک‌تر بود و بعد رفته بودند سراغ سینما رکس. حتی رفته بودند توی دستشویی سینما سهیلا، تینر هم ریخته بودند و کبریت هم کشیده بودند اما آتش نگرفته بود. برگشته بودند و قرار گذاشته بودند برای فردا. تصمیم گرفته بودند که این دفعه تینر را با روغن موتور قاطی کنند تا دیرتر بپزد. قاطی کرده بودند و ریخته بودند توی شیشه‌های کوچک شربت سینه و شیشه‌ها را با کش بسته بودند به پاهایشان.» (مدرس صادقی، ۱۴۰۰: ۱۸-۱۹) «یدالله می‌ریزد ته سالن روی پله‌های رو به بالکن. حالا باید کبریت بزنند. هیچ‌کس از قبل مأمور کبریت زدن نشده. دست می‌کنند توی جیب‌هایشان و دنبال کبریت می‌گردند. فقط حسین همیشه کبریت توی جیبش هست. کبریت می‌زند. همان‌جا، بغل آب‌سردکن. بعد چهارتایی برمی‌گردند توی سالن نمایش. سر جای خودشان می‌نشینند. چند دقیقه بعد یک نفر از پشت

سرشان داد می‌زند سینما آتش گرفته.» (همان: ۲۰)

در قسمتی دیگر از رمان آمده که افرادی را به جرم آتش زدن اموال عمومی مانند بانک، حجره‌های فرش و بازار و ایجاد ناامنی دستگیر و به زندان منقل کرده‌اند. «توی زندان که بود، توی همان بند شماره‌ی دو، چند نفر بودند که همان روز یک‌شنبه دستگیر شده بودند. یکی از آن‌ها می‌گفت ما را به خاطر آتش‌سوزی بازار گرفته‌اند. شب قبل، نصف شب، بازار را آتش زده بودند. یک شعبه بانک و چندین حجره فرش توی آتش سوخته بود.» (همان: ۱۶-۱۷)

در رمان در نبردی مشکوک نیز جنبش‌های اغتشاش‌جویانه در اعتراض به نابرابری‌های اجتماعی و بی‌عدالتی، مکرراً به چشم می‌خورد که با سرکوب از سوی حکومت وقت مواجه می‌شود؛ اما پس از هر بار سرکوب، به سرعت به تدارک و آماده‌سازی یک حرکت انقلاب‌گونه اعتراضی وسیع و گسترده دیگری می‌پردازند. این افراد به تعبیری با شبیخون‌های اجتماعی که به راه می‌اندازند، ابعاد و عمق نابرابری‌های اجتماعی را تشریح می‌کنند. شخصیت‌های داستانی رمان در نبردی مشکوک از چنان قدرتی در توصیف واقعیت‌های بیرونی برخوردارند که موجب می‌شود که تبدیل به تیپ شوند و فراتر از داستان روند و در دنیای واقعی برای خود جا پای منحصر به فردی به دست آورند. شخصیت‌پردازی اغلب داستان‌های این دو نویسنده، به گونه‌ای است که هنگام تلاش برای رسیدن به اهداف خود با مانع مواجه می‌شوند و این موانع بستری را فراهم می‌کند تا از رهگذر آن، مسائل اجتماعی موجود را که خارج از کنترل شخصیت‌های داستان هستند، بیان کنند. در این رمان نیز مانند رمان شریک جرم شاهد تیپ شخصیتی مشابهی هستیم؛ یعنی افرادی که کاملاً زندگی خود و یا حتی دیگران را وقف رسیدن به اهداف حزبی می‌کنند؛ مثل جیم نولان و مک لئود. «من این‌ها را می‌شناسم این‌ها همان جنگجویان قدیمی هستند که شش ماهی در اردوگاه آن‌سوی آب با یک کیسه خاک اره تمرین شمشیربازی و نیزه‌پرانی کرده‌اند. آن‌های دیگر که مال گودها هستند با این‌ها فرق دارند. ولی برای آتش زدن به همه‌جا کافی است چند نفر از آن سربازهای قدیمی را که در اردوگاه‌های آمریکایی خدمت کرده‌اند به من بدهی. بیست نفری از همین‌ها می‌توانند با کمی ویسکی در یک شب تاریک در برابر پنج، شش هزار نفر از بچه‌ها از تمامی ایالات متحده آمریکا دفاع کنند.» (اشتاین‌بک، ۱۳۹۹: ۴۲) در قسمتی از رمان در نبردی مشکوک رهبر یکی از احزاب که اعتصابات را رهبری می‌کند به افراد جدیدی که قرار است به گروه ملحق شوند پیشاپیش عواقب خطیر پیوستن به اعتصابات

و جنبش‌های اجتماعی که قرار است افراد عضوی از آن باشند را گوشزد می‌کند: «به شما مأموریت‌های خطرناکی محول خواهد شد به زندان خواهید افتاد و چندین بار تغییر نام خواهید داد: از این پس اسم برای شما معنایی به جز یک شماره نخواهد داشت.» (همان: ۲۷)

درواقع این حرکت‌های انقلابی که در هر دو رمان شاهد آن هستیم، بیشتر بیانگر یک منازعهٔ سیاسی است که خبر از بحران‌های اجتماعی درون یک جامعهٔ به‌ظاهر باثبات را می‌دهد. در واقع این دو نویسنده در تلاشند با ترسیم این موارد، تأثیر کنش‌های جمعی اجتماعی را در مبارزه علیه ظلم و بی‌عدالتی نشان دهند که به واسطهٔ انسان‌هایی صورت می‌گیرند که در تلاشند به حقوق اجتماعی خود دست یابند. «کارگراها خودشان نمی‌دانند چه می‌گذرد، ولی وقتی غولی که همه ایشان در وجود او تجسم یافته‌اند خشم و خروش خود را نشان می‌دهد آن‌ها همه در آنجا حاضرند تا هم‌زمان با خود آن غول به آن خشم و خروش دامن بزنند. آن‌ها با دندان‌های خود حلقوم‌ها را پاره خواهند کرد و با ناخن‌های خود لب و دندان‌ها را خواهند کند. این همان خشم است همان است که من گفتم.» (همان: ۸۹) «آن وقت ما را به جای دیگری خواهند فرستاد. ما طالب افزایش موقتی دستمزدها نیستیم. هرچند این افزایش، مزایای موقتی برای چند کارگر مظلوم داشته باشد. ما دورتر را می‌بینیم. اعتصابی که خیلی زود خفه بشود به کارگران یاد نخواهد داد که متشکل شوند و با هم عمل کنند. اعتصاب خشن، خوب و عالی است ما می‌خواهیم کارگران پی ببرند وقتی با یکدیگر هم‌داستانند و یکپارچه عمل می‌کنند، چقدر نیرومندند.» (همان: ۷۹)

۲-۲-۲. اعتصاب

مبارزات اجتماعی برای ارتقای سطح زندگی و احقاق حقوق اجتماعی، محوریت و خط اصلی هر دو رمان را تشکیل می‌دهد. در هر دو رمان شاهد این هستیم که اعتصاب اجتماعی به مثابه سلاحی مطرح می‌شود که معترضان اجتماعی آن را در دست می‌گیرند و از آن استفاده می‌کنند. در رمان شریک جرم در یک بازهٔ زمانی اعتراضات و مبارزات بین محل کار و جامعه نوعی هم‌گرایی پیدا می‌کند که به چندصدایی شدن در فرآیند اعتراض کمک می‌کند. اعتصاب‌هایی که در جامعهٔ ایران شکل می‌گیرد، به شکلی در رمان روایت می‌شود که به‌خوبی مشخص است از عمق حال مردم جامعه، بدون این‌که رهبر یا نظریه‌پرداز خاصی داشته باشد، نشأت می‌گیرد: «غلام می‌گفت انقلاب ما با همین اعتصاب‌ها سرانجام به ثمر می‌رسد. با مأموریت اداری و به هر کلکی بود، خودش را می‌رساند به کانون بحران تا در متن ماجرا باشد. بیشتر می‌رفت آبادان و اهواز. معتقد

بود که انقلاب ایران از خوزستان به اوج می‌رسد. خوزستان، پایگاه انقلاب.» (مدرس صادقی، ۱۴۰۰: ۴۱) «اداره سمر تا پیش از اعتصاب‌های پارسال جدی بود و سمر نمی‌توانست هر وقت که اراده می‌کرد بیاید بیرون. تا پیش از اعتصاب‌ها، کسرا فقط وقت ناهار می‌رفت پیش سمر و توی ناهارخوری باهم ناهار می‌خوردند و اعتصاب که شروع شد با هم می‌آمدند بیرون و... و جمعیتی را که لوبیای داغ و لبوی داغ نمی‌خوردند و راه می‌رفتند و بحث می‌کردند و داد می‌کشیدند را تماشا می‌کردند.» (همان: ۱۴) «از یک سال قبل از انقلاب، چند اعتصاب فلج‌کننده کارگری را که توی همین کارگاه‌ها راه افتاده بود اعلام سازمان‌دهی کرد. به خانم صبا می‌گفت به شما قول می‌دهم که همه چی توی مشت خودمان است. ما خودمان سرنوشت خودمان را تعیین می‌کنیم.» (همان: ۴۱)

در رمان در نبردی مشکوک، اعتصابات به‌نوعی سامان‌دهی می‌شوند که نتیجه آن بیشترین تأثیرگذاری را بر طبقات کارگری که چالش‌های شغلی فراوانی دارند و به‌سختی زندگی را پیش می‌برند، داشته باشد و به ارتقای رفاه کارگران منجر شود. در جامعه‌ای که جان اشتاین‌بک در رمان در نبردی مشکوک مطرح می‌کند، مانند جامعه‌ای که مدرس صادقی در شریک جرم ترسیم می‌نماید، اقشار جامعه با پدیده بی‌تفاوتی اجتماعی مسئولان حکومتی مواجه هستند؛ به همین دلیل، اقشار مختلف جامعه خصوصاً کارگران به شکل مداوم دست به اعتصاب‌های گسترده می‌زنند و اتحاد جامعه نیز عموماً با این اعتصابات همراه می‌شوند؛ زیرا معتقدند حضورشان می‌تواند تأثیر معناداری بر تسریع روند ایجاد تغییرات اجتماعی داشته باشد. «اعتصاب چنان پیش می‌رود که انگار شیطان دنبالش کرده است. باید بسیار تند و سریع کار بکنیم تا زمینه را از دست ندهیم.» (اشتاین‌بک، ۱۳۹۹: ۱۵۵) «پس ما می‌رویم که ایشان را به اعتصاب تحریک کنیم؛ البته موضوع کاملاً پخته و آماده شده و کافی است که ما فقط فشار کوچکی به آن وارد کنیم. آنگاه مردان را متشکل خواهیم کرد و باغ‌ها را اشغال خواهیم نمود.» (همان: ۴۸) «در این مملکت به شما می‌گویند که شما حق اعتصاب دارید ولی قوانینی هم می‌گذارند که نگذارند شما مانع ورود اعتصاب‌شکنان به کارگاه بشوید. شما فقط حق دارید که خودتان کار نکنید. من دوست ندارم به مجراهایی از این نوع کشیده بشوم. آخر خودم یک کامیون کوچک دارم.» (همان: ۱۰۶)

در رمان شریک جرم ما به‌وضوح با سرکوب هرگونه حرکت اجتماعی مواجه هستیم. در این رمان نویسنده نشان می‌دهد که باید خواسته‌های اجتماعی مردم با قدرت حاکم هم‌سو باشد؛ در غیر این صورت با شدیدترین مجازات‌های اجتماعی، اعم از اعدام، زندان، شکنجه و... مواجه خواهند شد. در روند داستانی اثر، خشم فروخته‌ملت در تلاش است تا با قدرت و بسامد بیشتری خود را به حاکمیت تحمیل کند؛ زیرا این خشم ریشه در بحران‌های پنهان و حل‌نشده‌ای دارد که اکنون به جنبش‌های اجتماعی تبدیل شده است؛ اما حاکمیت در مواجهه با این جنبش‌ها کوچک‌ترین مجال بروز و ظهور به معترضان نمی‌دهد و آن‌ها را به شدیدترین شکل ممکن سرکوب می‌کند. علاوه بر این که جعفر مدرس صادقی در سیر داستانی این رمان حکومت وقت را سرکوب-گر جلوه می‌دهد که تفاوتی بین اغتشاش یا مبارزه مسالمت‌آمیز قائل نیست و در هر صورت کوچک‌ترین تحرکات اجتماعی را سرکوب می‌کند با برجسته‌سازی ماجرای سینما رکس سعی دارد تا تنها در سطح منعکس‌کننده فجایع باقی نماند؛ بلکه در لایه‌های عمیق‌تر داستانی در تلاش است تا مخاطب را به سمت مبارزه‌طلبی اجتماعی و عقلانی دعوت کند و با نشان دادن عواقب فاجعه‌بار به آتش کشیده شدن سینما و تلفات بالای انسانی آن مخاطب خود را از عواقب اقدام افراطی در راستای رسیدن به اهداف اجتماعی آگاه کند، اما گاهی در مقام توصیف باقی می‌ماند و لحنش کمی شعارزده می‌شود که در قیاس با اشتاین‌بک تأثیر کمتری بر مخاطب می‌گذارد. «پاسبان‌ها افتاده‌اند به جان مردم. همه را می‌زنند. چه آن‌هایی را که از توی سینما دررفته‌اند و خودشان را رسانده‌اند به خیابان و چه آن‌هایی که جلوی سینما جمع شده‌اند.» (مدرس صادقی، ۱۴۰۰: ۲۰) «کسرا برای سمر تعریف کرد که هر شب از توی محوطه پشت‌بند صدای تیر می‌آمد. هر شب عده‌ای را از توی بند می‌بردند بیرون و اعدام می‌کردند و باز فردا عده دیگری می‌آمدند توی بند تا تعداد افراد توی بند همان باشد که از اول بود و همه کیپ به هم بچسبند و هیچ‌کس سر در نمی‌آورد که با این که جا به این تنگی بود چرا باز هم می‌گرفتند و گاهی یکی، دو نفر از آن‌هایی را که برده بودند دوباره برمی‌گرداندند توی بند. کسرا هم یکی از همان‌ها بود که یک‌بار رفته بود تا محوطه پشت بند و چشم‌هایش را بسته بودند و ایستاده بود کنار دیوار، بغل اعدامی‌ها و تیر زدند اما او را نکشته بودند و دوباره چپانده بودند توی بند.» (همان: ۷۹) «سال‌ها بعد کسرا شنید که جمال اعدام شد. اول شنید که مادر جمال مرد و بعد شنید که جمال را آزاد کردند و باز هم گرفتند و این بار اعدام کردند. پدر کسرا همیشه او را از اعدام می‌ترساند. کسرا انقلابی بود.

مثل بیشتر بچه‌های محلشان و بچه‌های دبیرستان. از همان سال‌های اول دبیرستان انقلابی می‌شدند. سال‌های آخر، انقلابی‌ها بیشتر بودند و همه کلاس‌ها و دبیرستان‌ها دست انقلابی‌ها بود. انقلاب شوخی‌بردار نبود. کاری نبود که از دست هرکسی بربیاید. پدرها انقلاب را دست کم می‌گرفتند.» (همان: ۷۶)

فضای خفقان‌آور و سرکوب معترضان در رمان در نبردی مشکوک به‌طور گسترده‌تری به چشم می‌خورد. اشتاین‌بک نیز مانند مدرس صادقی با انعکاس سرکوب گستردهٔ اقشار جامعه، سیاست-مداران وقت را افرادی ستم‌پیشه، بی‌رحم و بی‌انصاف قلمداد می‌کند. شخصیت‌های داستانی رمان اشتاین‌بک زمانی که در بستر حوادث قرار می‌گیرند بهتر از شخصیت‌های رمان مدرس صادقی ابعاد شخصیتی خود را نشان می‌دهند؛ زیرا که اشتاین‌بک در بیان اتفاقات و مسائل صریح، بی‌پرده و گاهی حتی تلخ حرف‌هایش را بیان می‌کند تا مخاطب را با واقعیت مواجه کند درحالی‌که نوشتار مدرس صادقی با شعارزدگی بیشتری مواجه است. همچنین جان اشتاین‌بک با تحلیل و ریزینی بیشتری داستان را روایت می‌کند و مخاطب را با خود همراه می‌کند. مدرس صادقی برای شخصیت‌هایش یک تراژدی را رقم می‌زند که در پی آن حس ترحم و شفقت در دل تماشاگر ایجاد می‌شود، اما روایت اشتاین‌بک به‌گونه‌ای است که علاوه بر حس ترحم و شفقت، حس کنشگری نیز در مخاطب ایجاد می‌شود که می‌تواند منجر به شکل‌گیری اصلاحات اجتماعی شود.

«بس کنید دیگر شما هم طالب صلحید؟ مگر ما چه کار کرده‌ایم؟ جز اینکه دو بار رژه رفته‌ایم! و اما شما چه کرده‌اید؟ شما یکی از افراد ما را کشته و دو نفر را مجروح کرده‌اید. یک کامیون و یک رستوران سیار را هم آتش زده‌اید و سعی هم دارید که خود ما را با گرسنگی بکشید.» (اشتاین‌بک، ۱۳۹۹: ۳۰۰) «بخش بهداری شما چادرها را در واشنگتن آتش زد و در نتیجه آقای هوور همهٔ آرای کارگران را از دست داد. شما در فریسکو واحدهای ارتش را برای سرکوب کارگران وارد معرکه کردید. در نتیجه تقریباً همهٔ مردم شهر طرف اعتصابیون را گرفتند. اینجا هم ترتیباتی داده‌اید که نگذارید آذوقه و خواربار به ما برسد و می‌خواهید افکار عمومی را بر ضد اعتصاب تهییج کنید.» (همان: ۳۰۱) «البته که می‌ترسیدم. من قبلاً نیز یک‌بار گیر مأموران مراقب افتاده بودم. بیچاره "جوی" پیر هم. فکرش را بکن که ده پانزده نفر روت بیفتند و آن‌قدر بزنند که بی‌حال بیفتی. آه که چه بچه‌های شجاعی هستند! و نقاب هم به چهره می‌زنند. بله، مسلماً می‌ترسیدم. تو چطور؟» (همان: ۱۹۱)

شخصیت‌های رمان در نبردی مشکوک به‌گونه‌ای خلق شده‌اند که باوجود سرکوب‌های پی‌درپی، از مواضع خود عقب‌نشینی نمی‌کنند. درواقع نویسنده سعی دارد این فکر را القا کند که تداوم ستم‌پذیری، موجب افزایش سلطه‌گری می‌شود و هر فرد می‌تواند و باید با پلیدی‌ها و ظلم موجود در جامعه مبارزه کند. «مقامات مسئول بخش هم اعلامیه‌ای صادر می‌نمایند که حضور در آن اجتماعات را قدغن می‌کنند و یک‌صد نفری داوطلب قسم‌خورده و مسلح به تفنگ شکاری می‌آورند.» (همان: ۱۰۵) «مک جواب داد: "بله جدی می‌گویم. آخرین بار خیلی وحشتناک بود. در دکان سلمانی نطق سیاسی می‌کرد و بارو هم فوراً به پلیس تلفن کرد. پاسبان‌ها رسیدند و به جانش افتادند و جوی مثل یک شیطان از خودش دفاع کرد. آن‌ها آرواره‌اش را به یک ضربت باتون خرد کردند و سپس او را در دخمه‌ای انداختند. دیگر نمی‌دانم جوی به پزشک زندان چه توضیحی توانسته است بدهد چون آدم نمی‌تواند با فک شکسته به‌آسانی حرف بزند. در ضمن پزشک گفته بود که حاضر نیست یک کمونیست کثیف را معالجه کند. از آن هنگام به بعد جوی مثل دیوانه‌ها شده است. این کار عاقبت بدی دارد.» (همان: ۳۸) «مأمور پلیس داد زد: به آدم‌هاتان بگویید آرام بگیرند و گرنه ما به ضرب تفنگ وینچستر ادبشان خواهیم کرد.» (همان: ۱۷۵)

۴-۲-۲. تبعیض

نابرابری اجتماعی در طول تاریخ، همواره از عوامل اصلی ایجاد نارضایتی عمومی به شمار می‌آید. در رمان در نبردی مشکوک، نویسنده این تبعیض‌ها را بیشتر در موضوع شکاف درآمدی روایت می‌کند که امید را از جامعه گرفته و خشم عمومی جامعه را افزایش داده است؛ یعنی مردم در جامعه‌ای زیست می‌کنند که اقتصاد را بیشتر به‌عنوان امری کمی می‌فهمند، اما مدرس صادقی به روی دیگری از تبعیض توجه می‌کند که بر اساس آن در جامعه قوانین درستی وجود ندارد یا به قوانین توجهی نمی‌شود و فرصت‌های برابر برای رشد همه طبقات وجود ندارد. در رمان شریک جرم اغلب شخصیت‌ها در شرایط برابر نسبت به هم قرار ندارند و از پیشرفت یا دریافت خدمات باز می‌مانند. «آدم‌های گمنام، آدم‌های کوچه و بازار، سیاهی‌لشکرها، همه و همه می‌مردند تا جا برای اشخاص مهم، برای رئیس‌جمهورها و نخست‌وزیرها و وزرا و وکلا و انقلابی‌های بزرگ باز باشد. روزی می‌رسید که در تمام دنیا فقط رئیس‌جمهورها و نخست‌وزیرها و سیاستمدارها زندگی می‌کردند و این‌ها زبان یکدیگر را بهتر می‌فهمیدند و دیگر هیچ جنگ و انقلابی پیش نمی‌آمد و

شاید هیچ‌کس مریض نمی‌شد و نمی‌مرد و...» (مدرس صادقی، ۱۴۰۰: ۱۲۹) «فقط سمر گوش نمی‌داد. به ریش آن‌ها می‌خندید. به آن‌ها می‌گفت انقلابی‌های مهمانی‌ها. انقلاب واقعی توی خیابان‌ها بود نه توی مهمانی‌ها. انقلاب مهمانی‌ها بی‌خطر بود، تلفات نداشت، برای همین طرفدار داشت.» (همان، ۱۴۹)

مدرس صادقی جامعه‌ای را ترسیم می‌کند که در آن فقر و شکاف طبقاتی به بالاترین میزان خود رسیده است. او توانسته به بهترین شکل با درک موقعیت، شرایط موجود را به شکل نمادین و رمزآلود بیان کند. نماد زندان در رمان شریک جرم تصویری است که همواره در پس‌زمینه داستان جریان دارد و در مواقعی نیز با عمل داستانی یکی می‌شود. زندان در حقیقت نماد جامعه است. در قسمتی از این زندان که تحت عنوان بند سه از آن یاد می‌شود بی‌قانونی، هرج و مرج، فقر و بی‌عدالتی موج می‌زند که قشر متوسط و متوسط رو به پایین جامعه را دربرمی‌گیرد، اما در مقابل آن بند یک وجود دارد که تقریباً تمامی امکانات زندان در این بند قرار دارد که اگر آن را به جامعه بسط دهیم شامل اقشار مرفه و متصل به صاحب‌منصبان سیاسی و اجتماعی می‌شود که اکثر امکانات رفاهی و منابع مالی جامعه را در تصاحب خود دارد. نویسنده از این تمثیل برای فراهم آوردن کمک بصری برای خواننده بهره گرفته است.

«تو بند سه، هیچ قانونی برقرار نبود. هر کس هر کاری دلش می‌خواست می‌کرد. جای خوابیدن و قدم زدن به اندازه‌ی کافی بود. هرچه دلت می‌خواست برایت می‌خریدند. وقت هواخوری از هواخوری بند یک هم بیشتر بود. وقت حمام و دستشویی هم همین‌طور. ناهار و شام خوبی هم می‌دادند. توی آن دو تا بند فقط آش می‌دادند. چلوکباب، چلوخورش، ساندویچ. هرچه دلت می‌خواست.» (همان، ۲۵)

جان اشتاین‌بک در رمانش به‌شدت از طبقه سرمایه‌دار که قسمت اعظم سرمایه‌های جامعه در انحصار آن‌هاست، انتقاد می‌کند و مسائل و مشکلات طبقه کارگری را روایت می‌کند که مجبور است کار و استعداد خود را در ازای دستمزد ناچیزی به طبقه سرمایه‌دار بفروشد. «اگر ایمان به این امر نداشتیم اینجا نبودیم. دکتر حق داشت که از عفونت حرف می‌زد؛ لیکن عفونت حقیقی جامعه نظام سرمایه‌داری است. ما باید به نیروی خود ایمان داشته باشیم که می‌توانیم این عفونت را پیش از اینکه به قلب ما برسد و ما را بکشد از بین ببریم.» (اشتاین‌بک، ۱۳۹۹: ۱۹۲) «لندن گفت: فرض کنید که ما حاضر شدیم ایشان را بیرون کنیم، آیا اربابان نیز حاضر خواهند شد از

تقلیل دستمزدها که موجب اعتصاب شده است صرف نظر کنند؟» (همان: ۱۶۲) «تو هیچ می‌دانی چقدر مزد می‌دهند؟ همه‌اش پانزده سنت! پانزده سنت کوفتی! ... وقتی "لندن" فهمید که چقدر دستمزد می‌پردازند آن قدر ناراحت شد که چیزی نمانده بود، سخته کند.» (همان: ۷۱) «آخر ما پارتی نداریم. آدم باید پارتی داشته باشد تا بتواند یک کار خوب بگیرد. ما قربانی هستیم چون پارتی نداریم.» (همان: ۸۷) «چه باید کرد؟ وقتی بیچاره‌ای در یک شب سرد احتیاج به یک فنجان قهوه‌ی گرم دارد آدم چطور می‌تواند به عذر این که سکه ناقبلی برای پرداخت بهای آن ندارد به او جواب رد بدهد و بیرونش بیندازد.» (همان: ۶۳)

۵-۲-۲. سیاست

یکی دیگر از مسائلی که در دو رمان، بازتاب گسترده‌ای یافته است، بیان مسائل سیاسی است. هر دو نویسنده در موقعیت‌های گوناگون، به صورت مستقیم یا غیرمستقیم از دیدگاه‌های سیاسی خود می‌گویند. گویا هدف این دو نویسنده از بازتاب این مسائل، نشان دادن اهمیت سیاست و تأثیر آن در تمام جنبه‌های زندگی انسان معاصر است. تمام شخصیت‌های رمان شریک جرم اعم از کسرا، سمر، سهیلا، خانم صبا و... شخصیت‌هایی سیاسی هستند و تمام ماجراهای داستان در پس‌زمینه‌ای سیاسی اتفاق می‌افتند.

«شورای نام‌گذاری شهرداری تهران اسم‌های جدید خیابان‌ها را اعلام کرده بود. حساب‌های بانکی عده‌ای از مقامات رژیم سابق را بسته بودند. اسامی قبول‌شدگان امتحان اعزام دانشجو به خارج از کشور. دور میدان چرخی زد و نگاهی انداخت به عمامه فردوسی. سفید بود. پاییز پارسال، توی یکی از تظاهرات خیلی شلوغ، عمامه‌ی مجسمه را سیاه کرده بودند. کسرا دیده بود که نردبان گذاشته بودند و یک نفر با قلم‌مو رفته بود بالای نردبان و عمامه را رنگ زده بود. سفید کردنش را ندیده بود. تا شب عید هم هنوز سیاه بود. به مناسبت سال نو سفیدش کرده بودند و بعد از تعطیلات دیده بود سفید است و از روزی که سفید شده‌اش را دیده بود همیشه دلواپس بود که دوباره رنگش کنند.» (مدرس صادقی، ۱۴۰۰: ۱۴۶-۱۴۷) «ما اول نمی‌دانستیم که این کارها به چه درد می‌خورد، ولی خیلی زود فهمیدیم که با این کارها می‌شود انقلاب را راه انداخت و هیچ چون و چرا نمی‌کردی. همین انقلاب یعنی شکستن شیشه‌ها یعنی آتش زدن سینماها، مغازه‌ها، عرق‌فروشی‌ها، لوکس‌فروشی‌ها.» (همان: ۹) «یادش آمده بود که آقای صبا خیلی حرف زده بود.

از خاطره‌های زمان خدمتش و خاطره‌های زمان جنگ از ملاقاتش با رضاشاه یک‌بار فقط در دبیرستان نظام وقتی که ۱۷ سالش بود و از ملاقات‌های مکررش با محمدرضا شاه و از سفرش به آمریکا و جنگ شش‌روزه اعراب و اسرائیل در ۱۹۶۷ و از دست دادن بحرین و گرفتن تنب کوچک و بزرگ و ابوموسی و جزئیات قرارداد ۱۹۷۵ با عراق.» (همان: ۱۲۳)

شاید بتوان رمان در نبردی مشکوک را یک رمان کاملاً سیاسی دانست، اما یکی از تفاوت‌های اشتاین‌بک و مدرس صادقی در نوع گرایش‌های سیاسی این دو است. در شریک جرم نویسنده از بیان گرایش‌های سیاسی خود به شکل صریح و آشکار در داستان خودداری می‌کند و بیشتر در هیئت یک روایت‌گر ظاهر می‌شود درحالی‌که گرایش اشتاین‌بک بیشتر به سمت و سوی ادبیات پرولتاریا است که در سده نوزده میلادی توسط نویسندگان سوسیالیست و مارکسیست شکل گرفت. او توجه به مسائل کارگری را در این رمان سرلوحه کار خود قرار می‌دهد و حوادث داستان را با جریان‌ات سیاسی- اجتماعی مرتبط می‌سازد. وی در تلاش است تا نظام سرمایه‌داری حاکم را به چالش بکشد و صدای کارگران ستم‌دیده‌ای باشد که زیر چرخ نظام سرمایه‌داری در حال له شدن هستند و از بیان گرایش خود به شکل صریح یا غیرصریح هیچ ابایی ندارد. در جای‌جای داستان با نقد یکی از مسائل اجتماعی یا سیاسی مواجه می‌شویم؛ مسائلی چون فساد، بی‌عدالتی، اختلاف طبقاتی، بی‌کفایتی نظام حاکم، دعوت به مبارزه علیه استبداد حکومتی و... درواقع اگر با دقت نظر بیشتری به شخصیت‌های داستان نگریسته شود، اعمال و گفتار هر کدام از آن‌ها و قصه‌ای که پیرامون آن شخصیت شکل می‌گیرد قصه‌ای سیاسی است و این امر موجب شده بیش از نیمی از گفت‌وگوهای داستان نیز، در موضوع مسائل سیاسی شکل بگیرد. «ارتباطش این است، مک که وقتی انسان می‌خواهد اقدامی بکند به یک کلام خیالی، به یک شعار می‌چسبد، مثلاً می‌گوید: "خدا خواسته ما باید سرزمین مقدس را آزاد کنیم!" یا: "ما می‌جنگیم تا دموکراسی زنده بماند!" یا "ما بی‌عدالتی‌های اجتماعی را با نظام کمونیسم از بین خواهیم برد!" لیکن جمع پروای زمین مقدس یا دموکراسی یا کمونیست را ندارد. ممکن است جمع فقط دلش بخواهد حرکتی بکند یا بجنگد و این کلمات را فقط برای تسکین خاطر افراد به کار می‌برد. گفتیم... ممکن است این‌طور باشد... مک.» (اشتاین‌بک، ۱۳۹۹: ۱۸۱) «مک گفت: "عیب شما، دکتر، این است که برای کمونیست شدن زیادی به چپ غلتیده‌اید. شما فکر نظام اشتراکی یا کولکتیویسم را به خیلی دور از دسترس برده‌اید. لیکن شما مجاهدت مردانی چون مرا که محرک و اداره‌کننده نهضت‌ها

می‌شوند چگونه توجیه و تفسیر می‌کنید؟ بلی، این است آنچه با نظریه انسان - اجتماع شما منافات دارد.» (همان: ۱۸۱) «ما هر چه که به سرمان می‌آید بی‌چون و چرا می‌پذیریم. همین و همین، مثل گله خوکی که به ضرب تیپای یک فین‌فینی تازه از مدرسه درآمده به هر سو ببرندش در این ولایت سرگردانیم.» (همان: ۸۷)

۳. نتیجه

در این پژوهش، تلاش شده پیوندهای اجتماعی تأثیرگذار در جوامع نزدیک به هم از نظر ناهنجاری‌های اجتماعی ترسیم شود؛ به همین دلیل، می‌توان بازتاب مسائل اجتماعی به وسیلهٔ جعفر مدرس صادقی در رمان شریک جرم را ماحصل همان چیزی دانست که جان اشتاین بک در روزگار خود تجربه کرده و در رمان در نبردی مشکوک تشریح کرده است. پس از خوانش جامعه‌شناسانهٔ این دو رمان و تجزیه و تحلیل مؤلفه‌های جامعه‌شناختی در این دو اثر، درمی‌یابیم که دو نویسندهٔ مذکور با اشراف از اوضاع و احوال جامعه‌شان در تلاشند تا مسائل برجستهٔ زمانه خود را در بستر روایت داستان و با شگردهای نویسندگی منعکس نمایند. نتیجهٔ حاصل آمده از بررسی تطبیقی دو رمان، نشان می‌دهد، سبک نوشتاری هر دو اثر رئالیستی است و از نظر برخی درون‌مایه‌های مشترک، مانند جنبش‌های اجتماعی، اعتصاب، سرکوب، تبعیض و پرداختن به مسائل سیاسی، ساختار روایی و نحوهٔ پیشبرد حوادث داستانی نیز با هم شباهت‌های بسیاری دارند. یکی دیگر از وجوه تشابه برجستهٔ هر دو رمان، کنش‌گری سیاسی و اجتماعی شخصیت‌ها است. برای مثال، هر دو رمان شخصیت اصلی‌ای دارند که داستان پیرامون او و مسائل اجتماعی - سیاسی که درگیرش بوده، می‌گذرد. در رمان شریک جرم داستان پیرامون آزادی کسرا از زندان شکل می‌گیرد و پیش می‌رود. کسرا قبل از زندان، پیش‌زمینه‌های سیاسی اندکی داشته است؛ اما پس از آن به یک انقلابی تمام‌عیار بدل می‌شود و تمام حوادث داستان تحت تأثیر شرایط جدید کسرا شکل می‌گیرد و پیش می‌رود. در رمان در نبردی مشکوک نیز، حوادث زندگی فردی به نام جیم نولان روایت می‌شود که شرایط اجتماعی از وی که کارمندی ساده بوده، یک شخصیت کاملاً سیاسی و حزبی می‌سازد. اشتاین‌بک با توجه به بستر زمانی که در آن می‌زیسته است، عقاید پرولتاریایی دارد و در تلاش است تا در رمانش صدای جامعهٔ کارگری باشد، اما تمرکز سیاسی مدرس صادقی بر حوادث قبل انقلاب پنجاه و هفت است که رنگ و بوی سیاسی و انقلابی بیشتری

دارد در حالی که کتاب در نبردی مشکوک بیشتر حال و هوای حزبی و مبارزاتی دارد.

منابع

- آریان‌پور، امیرحسین. (۱۳۸۰). *جامعه‌شناسی هنر*. تهران: گستره.
- امین‌پو، قیصر. (۱۳۸۳). *سنت و نوآوری در شعر معاصر*. تهران: علمی فرهنگی.
- اشتاین‌بک، جان. (۱۳۹۹). *در نبردی مشکوک*. ترجمه محمد قاضی. تهران: مصدق.
- امین مقدسی، ابوالحسن. (۱۳۸۶). *ادبیات تطبیقی (با تکیه بر مقارنه ملک الشعراء بهار و امیرالشعراء شوقی)*. تهران: دانشگاه تهران.
- ترابی، علی‌اکبر. (۱۳۸۳). *جامعه‌شناسی ادبیات فارسی (جامعه‌شناسی در ادبیات)*. تبریز: فروزش.
- پردخته، عارف. (۱۳۹۸). *نقد جامعه‌شناسی آثار خالد حسینی*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. دانشگاه دریانوردی و علوم دریایی چابهار. دانشکده مدیریت و علوم انسانی.
- پروار، زیگبرت سالمن. (۱۳۹۳). *درآمدی بر ادبیات تطبیقی*. ترجمه علی انوشیروانی و مصطفی حسینی. تهران: سمت.
- ذوالفقاری، محسن. (۱۳۷۶). *تحلیل سیر نقد داستان در ایران (از مشروطه تا انقلاب اسلامی)*. رساله دکتری. دانشگاه تربیت مدرس.
- کازرانی، حسن. (۱۳۹۳). *بررسی تطبیقی دیدگاه‌های اجتماعی مصطفی لطفی المنفلوطی و پروین اعتصامی*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. دانشگاه اراک. دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- شمس‌الدین‌نژاد، مجید. (۱۳۹۲). *نقد و بررسی رمان کافه پیانو از فرهاد جعفری و گدا از نجیب محفوظ با تأکید بر نقد جامعه‌شناختی*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. دانشگاه علامه طباطبائی.
- شورل، ایو. (۱۳۸۶). *ادبیات تطبیقی*. ترجمه طهمورث ساجدی. تهران: امیرکبیر.
- مدرس صادقی، جعفر. (۱۴۰۰). *شریک جرم*. تهران: مرکز.
- موران، برنا. (۱۳۸۹). *نظریه‌های ادبیات و نقد*. ترجمه ناصر دوران. تهران: نگاه.
- میرعابدینی، حسن. (۱۳۸۷). *صد سال داستان‌نویسی ایران*. تهران: چشمه.

- ولک، رنه و آوستن، وارن. (۱۳۷۳). نظریه ادبیات. ترجمه ضیاء موحد و پرویز مهاجر. تهران: علمی و فرهنگی.
- هاوزر، آرنولد. (۱۳۵۵). محدوده و گستره جامعه‌شناسی هنر؛ مندرج در گستره و محدوده جامعه‌شناسی هنر و ادبیات. ترجمه فیروز شیروانلو. تهران: توس.